

54227

วิวัฒนาการเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนสู่การส่งออก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สนธิ บุญกล่อม¹

Received: August 18, 2008; Accepted: October 17, 2008

ความเป็นมา

เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนมีประวัติความเป็นมาสมัยใด ไม่มีการบันทึกเป็นหลักฐานแน่ชัด เมื่อ 20 ปีก่อน อาจารย์พิศ ป้อมสินทรัพย์ เจ้าของร้านดินเผาด่านเกวียน สัมภาษณ์คนเก่าแก่ในหมู่บ้าน สรุปว่า สมัยก่อนหมู่บ้านนี้ทำภาชนะเครื่องปั้นดินเผาประเภท หม้อ โอ่ง ใส่น้ำ ไหปลาร้า อ่าง ครก เพื่อใช้สอยในครัวเรือน และนำออกจำหน่าย โดยบรรทุกใส่เกวียนออกเดินทางเป็นขบวนสู่ถิ่นอื่นและจังหวัดใกล้เคียง เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนซื้อขายกับสินค้าประเภทอื่นที่มีความต้องการ ต่อมาเริ่มมีการผลิตกระเบื้องมุงหลังคาใช้ตามวัด และบ้านผู้มีฐานะดี

ชุดา สีโนนม่วง (2538 : 48) เล่ากันว่า ในสมัยโบราณ หมู่บ้านด่านเกวียนเป็นที่พักของกองคาราวานเกวียนนับร้อยนับพันเล่มที่เดินทางค้าขายระหว่างโคราช-เขมร และเมืองใกล้เคียงแถบนั้น เช่น เมืองปัก เมืองนางรอง เมืองขุขันธ์ เมืองบุรีรัมย์ และเมืองประจักษ์ศิลปาคม (สุรินทร์) ขณะเดินทางจำเป็นต้องหยุดพัก ณ สถานที่ดังกล่าว และได้สร้างที่พักขึ้นมา โดยถือเอาที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับมีแม่น้ำมูลไหลผ่าน สถานที่นี้เป็นที่พักถาวร ชาวบ้านใช้ดินที่อยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมาปั้นเป็นภาชนะข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านด่านเกวียน”

วาทัญญู ณ ถลาง (2545 : 92) กล่าวใน “ย้อนอดีต” ปี พ.ศ.2500 ว่า วันหนึ่งพวกเราไปเที่ยวหมู่บ้านด่านเกวียน เห็นเครื่องปั้นดินเผาประเภทไหวางขายอยู่สี่ส้นคล้ายเปลือกมังคุด สะดุดตามาก ผู้ผลิตคือลุงบุญ ผมถามว่า “ถ้าจะจ้างให้ทำกระเบื้องปูพื้น รูปทรงหกเหลี่ยม พอจะทำได้ไหม?” แกบอกว่า “ทำได้” ผมก็เลยสั่งทำเป็นจำนวนมาก เพื่อนำมาปูพื้นบ้านพักและพื้นอาคารเรียน ผมกลับไปพบลุงบุญอีก ถามว่า “ถ้าผมจะจ้างให้ทำแป้นนั่งอย่างที่คุณลุงใช้ไว้ในหอประชุมพอจะทำได้ไหมและคิดตัวละเท่าใด?” แกตอบว่า “ตัวละ 3 บาท” ผมบอกว่า “จะจ้างให้ทำ จำนวน 500 ตัว” แกตอบว่า “ถ้าเอาขนาดนี้ ขอคิดตัวละ 4 บาท” ผมก็บอกว่า “อ้าว ถ้าสั่งจำนวนมาก ราคาก็น่าจะลดลง ทำไม่กลับแพงล่ะ” แกส่ายหน้าตอบว่า “ก็ทำจำนวนมาก ผมเหนื่อยนี้ครับ” คำพูดของลุงบุญใดๆ ฟัง ทุกคนยิ้มด้วยความขบขันและเอ็นดู

¹ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ยุคเริ่มความนิยม

ความนิยมเป็นแรงบันดาลใจของการสร้างสรรค์งาน นับจากวันที่อาจารย์ทัญญู ณ ถลาง สังกัดภาควิชาเครื่องปั้นดินเผาที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ศูนย์กลางจังหวัดนครราชสีมา) ต่อมาบรรดาอาจารย์ที่สอนด้านออกแบบและศิลปะในสถานศึกษาแห่งนี้เห็นความสวยงาม แปลกใหม่ มีลักษณะกลมกลืนเป็นธรรมชาติในตัวของมันเอง ทั้งเนื้อดิน สีผิวที่เกิดจากการเผา จึงเกิดแรงบันดาลใจด้านเครื่องปั้นดินเผาขึ้นเป็นรูปงานในเชิงศิลปะ และส่วนหนึ่งเป็นรูปผลิตภัณฑ์ประดับตกแต่งรูปแบบต่างๆ ไปจ้างชาวบ้านด้านเครื่องปั้นดินเผา ทำให้น่าสนใจและมีคุณค่ามากขึ้น สามารถทำเป็นงานอดิเรกยามว่างนอกจากการเรียนการสอน ต่อมาได้ตั้งโรงงานขึ้นเองโดยผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทกระเบื้องตกแต่งอาคารสถานที่ และผลิตภัณฑ์อื่นได้หลากหลายรูปแบบ ความนิยมด้านการตลาดจึงเริ่มแพร่หลายตามมาเป็นลำดับ

ลักษณะเครื่องปั้นดินเผาด้านเครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียงในเรื่องของความแกร่ง เป็นผลิตภัณฑ์ที่เผาด้วยความร้อนสูง เมื่อเคาะดูเบาๆ ได้ยินเสียงกังวาลคล้ายเสียงโลหะ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติของดินด้านเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งแตกต่างไปจากแหล่งดินอื่นๆ เมื่อนำมาปั้นและเผาจะได้ผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะพิเศษกว่าเครื่องปั้นดินเผาที่อื่น เนื่องจากดินด้านเครื่องปั้นดินเผาที่อื่น เมื่อเผาแล้วผลิตภัณฑ์ที่ได้จะมีผิวดำ มันมะเมื่อมประจักษ์ชัด โดยไม่ต้องผ่านการเคลือบใดๆ เลย เนื่องจากเนื้อดินส่วนที่เป็นแร่และมีขี้เถ้าจับที่ผิว เมื่อถูกความร้อนจัดจะละลายเป็นมันที่ผิวคล้ายสนิม เกิดความง้ำมโดยไม่ได้ตั้งใจที่แปลกไม่มีใครเหมือนและไม่เหมือนใคร อันเป็นเอกลักษณ์ของเครื่องปั้นดินเผาด้านเครื่องปั้นดินเผา

ผู้เขียนได้ทดลองนำดินด้านเครื่องปั้นดินเผาที่เผาด้วยเตาไฟฟ้าในอุณหภูมิ 1,260 °C พบว่า บนผิวผลิตภัณฑ์ไม่เกิดความมันเหมือนกับแหล่งผลิตเพียงมีลักษณะผิวออกสีน้ำตาลแดงเล็กน้อยเท่านั้น

ทั้งนี้เกิดจากภายในเตาได้รับความร้อนโดยผ่านกระแสไฟฟ้าสะสมเป็นพลังงานความร้อน เป็นการเผาบรรยากาศออกซิเดชั่น (Oxidation Firing) ที่มีการเผาไหม้อย่างสมบูรณ์ไม่เหมือนแหล่งผลิตจากบ้านด้านเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ไม้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงมีลักษณะการเผาในบรรยากาศรีดักชั่น (Reduction Firing) ที่มีการเผาไหม้ไม่สมบูรณ์ ไม้ฟืนลุกไหม้เป็นเปลวควันและมีลมพัดพาส่วนหนึ่งของขี้เถ้าในเตาไฟสัมผัสกับตัวชิ้นงานขณะกำลังร้อนจัด ทำให้ออกไซด์เหล็กกับขี้เถ้าละลายบนผลิตภัณฑ์ ปัจจุบันมีผู้ประกอบการบางรายใช้กรรมวิธีนำเกลือเป็นตัวหลอมละลายสารเข้าห้องเชื้อเพลิงขณะอุณหภูมิสูงสุด เกิดไอเกลือลอยไปกระทบเพดานสะท้อนกลับฟุ้งกระจายไปทั่วภายใน ทำให้ผลิตภัณฑ์เป็นมันวาวเหมือนลักษณะของเคลือบเกลือ แต่มีข้อเสียทำให้เตาเผามีอายุการใช้งานสั้นลง

เครื่องปั้นดินเผาด้านเครื่องปั้นดินเผาโดยส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องประดับสวน ซึ่งได้รับความนิยมมากและขายดีกว่าอย่างอื่นอันได้แก่ กระถางต้นไม้ โคมไฟ รูปนกยูง ฐานโคมไฟ ฯลฯ ตั้งโต๊ะและวางพื้น ให้อารมณ์แบบจีน กระถางแขวนกล้วยไม้ หรือไม้ระย้าแบบมีโซ่ห้อย นอกจากนี้ยังมี โถงน้ำ ครกดินเผา แจกันที่เขียนหรือแบบต่างๆ เครื่องประดับที่หลากหลาย ลวดลาย รวมไปถึงการทำกระเบื้องดินเผาแผ่นเล็กๆ ใช้สำหรับตกแต่งประดับพื้นและปูผนัง มีทั้งผิวเรียบและประกอบเป็นเรื่องราวต่างๆ ตามแต่นักออกแบบจะออกแบบเป็นรูปอะไร หรือจะรับทำเป็นพิเศษก็ได้ (ชุดา สีโนม่วง. 2538 : 49)

ยุคเปลี่ยนแปลง

ความจริงสรรพสิ่งทั้งหลายไม่อาจอยู่คงที่ได้ ขณะที่ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาด้านเครื่องปั้นดินเผาไม่เคลือบเผาในอุณหภูมิสูง มีสีผิวธรรมชาติจากการเผารูปแบบเดิมกำลังเป็นที่นิยมอยู่ในบรรดานักออกแบบตกแต่งและผู้พบเห็นทั่วไป โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ประเภทกระเบื้องที่มีลักษณะสีดำแดงสลับกัน ซึ่งเกิดจากตำแหน่งการวางเผาและใช้ไม้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง

การเผาไหม้ เริ่มนำไปติดตั้งประดับตกแต่งตามรีสอร์ทตามโรงแรม ระดับ 5 ดาว ผู้ประกอบการผลิตรายหนึ่งได้รับคำสั่งซื้อกระเบื้องจากนักออกแบบตกแต่งที่รับงานก่อสร้างโรงแรมแถวเมืองพัทยาเป็นจำนวนมาก ได้สั่งให้คนงานในร้านตีกระเบื้อง (เป็นกระเบื้องซีเถ้า) ไว้ก่อนเป็นจำนวนมาก จากนั้นกลับไปเซ็นสัญญากันภายหลัง แต่การเซ็นสัญญาไม่ลงตัวเนื่องจากผลประโยชน์ทางธุรกิจ กระเบื้องที่ผลิตไว้จึงไม่ได้ออกจำหน่าย ดีแต่ว่ากระเบื้องที่ดีไว้ยังไม่ได้นำมาเผายังสามารถนำมาแปรสภาพเป็นดินธรรมดาใช้ผลิตเครื่องปั้นดินเผารูปแบบอื่นได้ ขณะเดียวกัน มีผู้ประกอบการรายอื่นได้ผลิตกระเบื้องน้ำมันโดยใช้เครื่องอัดมีคุณภาพมาตรฐานดีกว่าออกจำหน่ายทำให้กระเบื้องซีเถ้าเสื่อมความนิยมลง หลังจากนั้นผู้ประกอบการรายเดิมลดการผลิตเครื่องปั้นดินเผาทุกประเภทและกล่าวว่าเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนใกล้ถึงจุดอ้อมตัวแล้ว ในที่สุดก็หยุดกิจการลง ทำให้ผู้ประกอบการรายย่อยทั้งหมดบ้านผลิตลดลงตามกำลังการซื้อไปด้วย

ต่อมาผู้ประกอบการอีกรายหนึ่งได้คิดค้นสูตรเคลือบดินด่านเกวียนได้สำเร็จ ลบคำกล่าวของนักวิชาการ บางท่านที่ได้ทดสอบมาก่อนว่า ดินด่านเกวียนถ้านำมาเคลือบเป็นผลิตภัณฑ์จะไม่ได้ผล เพราะเป็นดินที่มีแร่เหล็กมาก เนื้อดินไม่ได้มาตรฐานไม่เหมาะนำมาเคลือบ แต่ผู้ประกอบการรายนี้ทำสำเร็จ เกิดความภูมิใจและผลิตเพื่อการทำผลิตภัณฑ์เคลือบ ได้ผลิตผลงานเคลือบออกจำหน่ายเป็นรายแรก ของบ้านด่านเกวียน ผลิตภัณฑ์ที่เคลือบมีลักษณะงานแบบศิลปะ ผิวเคลือบมีหลายสีเกิดลึกลับมีจุดด้อยเล็กๆ กระจ่ายไหลย่อยทับซ้อนกันอย่างได้จังหวะ ซึ่งไม่เหมือนกับเครื่องปั้นดินเผาจากที่อื่นๆ คือเคลือบแบบเรียบๆ เหมือนกับผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม ผลิตภัณฑ์มีขนาดค่อนข้างใหญ่ หลายรูปแบบหลายรูปทรง เทคนิคการชุบเคลือบที่นี้จะใช้น้ำเคลือบสีน้ำตาลลงพื้นก่อน ตามด้วยรดน้ำเคลือบจากการผสมออกไซด์ของสีต่างๆ ทับกันหลายชั้น จากการสังเกตพบว่าผิวเคลือบมีความหนา มีลักษณะขรุขระที่ผิว

ผลิตภัณฑ์มาก ในกระบวนการทางอุตสาหกรรมถือว่า การชุบเคลือบประเภทนี้ไม่ได้มาตรฐาน แต่เมื่อนำมาผ่านกระบวนการเผาไฟสูงแล้ว ผลงานที่ออกมาได้ผลิตภัณฑ์ที่สวยงามมาก แต่ละชิ้นงานจะมีความงามไม่ซ้ำแบบกัน

เตาเผาด่านเกวียนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันนิยมใช้ไม้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง เตาฟืนยังมีความจำเป็นในการเผา ทรายใดที่ยังมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาอยู่ เตาที่สำคัญของกล่าวพอสังเขปดังนี้

ปี พ.ศ.2515 เตาจอมปลวก เป็นเตารุ่นแรกยังคงมีการชุบใช้กันมาต่อเนื่อง จนกระทั่งจอมปลวกหมดค่าจ้างชูดขณะนั้นเตาละ 400 บาท เป็นเตาระบายลมร้อนขึ้น เมื่อเผาด้วยความร้อนตัวเตาจะแข็งแรง ตัวเตาเลือกสร้างจากจอมปลวกขนาดใหญ่ ด้านหน้าเตาขุดหลุมลึก กว้าง ยาว พอที่จะนำชิ้นงานบรรจุและนำฟืนลงเผาได้อย่างสะดวก ส่วนกลางเป็นห้องวางชิ้นงาน เมาสร้างโดยขุดเจาะด้านล่างในระนาบกับพื้น คล้ายอุโมงค์ ส่วนท้ายเป็นปล่องไฟจากการเจาะในตำแหน่งสูงสุดของจอมปลวกด้านบนลงมาทะลุกับด้านล่างท้ายของห้องบรรจุ

ปี พ.ศ.2516 เป็นเตาสรางจากดินเหนียวผสมดินเหนียวปนทราย รูปพรรณสัณฐานเป็นเตาถูปเลียนแบบเตาเซียงใหม่ หลังเตาโค้งมนยาวมีทางระบายลมร้อนขึ้น ด้านหน้าเป็นที่ใส่เชื้อเพลิงและลำเลียงชิ้นงานเข้าเตาโดยไม่มีกำแพงไฟคั่น ส่วนกลางเป็นห้องบรรจุชิ้นงานสร้างให้ระนาบกับพื้นด้านล่างก่อด้วยอิฐเป็นรูปทรง ส่วนท้ายเป็นปล่องไฟก่อด้วยอิฐสูงกว่าหลังคาเตาสองถึงสามเท่าตัว มีขนาดความจุภายในตั้งแต่ 3 ลูกบาศก์เมตรขึ้นไป สร้างโดยช่างพื้นบ้าน ปัจจุบันยังใช้เผากันมากในหมู่บ้านด่านเกวียน การเผาแต่ละครั้งส่วนมากใช้ความชำนาญสังเกตสีไฟภายในเตาขณะร้อน

ปี พ.ศ.2535 ถึงปัจจุบันมีผู้ประกอบการ 4-5 ราย ได้พัฒนามาจากเตาจีนเหมือนเตาราชบุรี สร้างจากดินผสมแกลบดิบเป็นอิฐ รูปพรรณสัณฐานตัวเตามีความยาวมาก โครงสร้างหลังคาเตามีส่วนโค้งตลอดแนวยาวจนถึงปล่อง มีประตูสำหรับบรรจุชิ้นงานขนาดใหญ่อยู่ด้านข้างห่างเป็นระยะเท่ากัน ส่วนโค้ง

เหนือประตูเตามีรูระบายอากาศและสำหรับใส่ไม้พินขนาดเล็กสี่รูเรียงเป็นแถวแนวยาวตรงกัน สามารถบรรจุชิ้นงานได้มากตามจำนวนพินที่ภายใน แต่เป็นเตาเผาเปลืองเชื้อเพลิง การเผาใส่พินด้านหน้าเป็นหลักใส่เศษพินรูด้านข้างเสริม วัตถุประสงค์ด้วยไพโรเมตริกโคน (Pyrometric Cone)

ช่วงเวลาใกล้เคียงกันผู้ประกอบการรายใหญ่ได้ผลิตเตาบันไดลักษณะทางเดินลมร้อนถึงลงรูปพรรณสัณฐานด้านหน้าเป็นพื้นที่ใส่พิน ตัวเตามีรูปร่างหลังคาโค้งเป็นลอนตามแนวเฉียงเหมือนชั้นบันได 4 ลอน ส่วนท้ายเป็นปล่องไฟก่อด้วยอิฐทำจากดินผสมทราย ประตูด้านข้างสำหรับบรรจุชิ้นงาน 4 ประตู ด้านล่างของแต่ละประตู มีรูเท่ากับอิฐ สองก้อนซ้อนกันเป็นที่ระบายความร้อนและใส่เศษพิน (ขนาดอิฐ 11x22x5 ซม.) การเผาใส่พินด้านหน้าเป็นหลักและด้านข้างเสริมเหมือนเตาจีน ความร้อนภายในเตาอุณหภูมิ ค่อนข้างสม่ำเสมอโดยเครื่องมือวัดไพโรเมตริกโคน ส่วนดีของเตาประเภทนี้เผาแล้วชิ้นงานไม่แตกเสียหายมากเหมือนเตาอื่นๆ อีกทั้งประหยัดค่าเชื้อเพลิง

ผลิตภัณฑ์ย้อนยุคกับความต้องการ

ย้อนยุคเอกลักษณ์ด้านเกียยณศิลป์ลพบุรีสู่การส่งออก รูปแบบเครื่องปั้นดินเผาด้านเกียยณตั้งแต่ยุคเริ่มความนิยมมาสู่ยุคเปลี่ยนแปลงเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่เกิดจากการเผาด้วยอุณหภูมิสูงเป็นพิเศษทั้งไม่เคลือบแบบดั้งเดิมและเคลือบแบบใหม่ อาจารย์พิศเล่าว่า ในขณะที่ผลิตภัณฑ์เคลือบที่นี้กำลังเป็นที่นิยม และกล่าวถึงกันในเรื่องของการเคลือบที่สวยงาม กำลังขายดีได้จำหน่ายสู่ท้องตลาดทั่วไปในประเทศ แต่ตลาดต่างประเทศยังไม่ค่อยนิยมมากนัก เนื่องจากชาวต่างชาติเห็นว่าเครื่องปั้นดินเผาที่เคลือบได้พบเห็นมามากถือเป็นเรื่องปกติ ในเวลาเดียวกันได้มีพ่อค้าขายพระเก่าแถววัดโพธิ์ กรุงเทพฯ ได้มาพบพบพร้อมกับนำภาชนะดินเผาส้มยักเก่ามาโชว์ และให้ช่วยผลิตเลียนแบบเหมือนของจริง แต่อาจารย์พิศได้ตอบปฏิเสธไปด้วยเหตุผลว่า การนำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผามาตกแต่งผิวให้เป็นของเก่านั้นนอกจาก

ผิดสัจจะเรื่องเนื้อเครื่องปั้นดินเผาในตัวของมันเองแล้ว ยังเป็นการหลอกผู้ซื้อด้วย

ภาชนะดินเผาที่ว่าเป็นเครื่องปั้นดินเผาแบบขอม หรือเรียกอีกอย่างว่าเครื่องปั้นดินเผาลพบุรี ซึ่งอยู่ในจังหวัดบุรีรัมย์ปัจจุบัน โดยเฉพาะรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาแบบต่างๆ พบมากที่อำเภอบ้านกรวด เนื่องจากราษฎรเข้าไปทำกินหลังจากโค่นต้นไม้แล้วก็ขุดเนินดิน ซึ่งเข้าใจว่าเป็นจอมปลวก แต่เมื่อขุดเข้าไปก็พบด้วยขามฝังอยู่เป็นจำนวนมาก บางเตายังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ทุกอย่างยังไม่ได้นำออกไปแม้แต่ใบเดียว ซึ่งสันนิษฐานว่าเจ้าของเตาทิ้งไปอย่างกะทันหัน ชาวบ้านบางคนเข้าใจว่าเป็นของผีสงเทวดาถึงกับเรียกชื่อเตาว่าเตาผี บางคนทุบทำลายทันที เพราะเชื่อว่าเก็บไว้เจ้าของจะเดือดร้อน

การซื้อขายเครื่องปั้นดินเผาบ้านกรวด บางคนนำไปขายหาบละ 150 บาท (ใส่ตะกร้า 3 ใบแล้วหาบ) เมื่อสิ่งของเหล่านี้ตกไปถึงคนที่มีความรู้สนราคาก็สูงขึ้นเรื่อยๆ จนชาวบ้านมีอาชีพใหม่ขึ้นมาคือ ขุดของเก่าขาย และทำเป็นล่ำเป็นสัน ของบางชิ้นฝังลึกอยู่ใต้ดินถึง 3 เมตร จึงเป็นการยากที่จะนำของขึ้นมาทั้งหมด มีชาวตลาดที่ซื้อขายของพวกนี้พูดกันว่า ถ้าเก็บไว้ทั้งหมดไม่ขายออก เครื่องเคลือบดินเผาจะมีเต็มรถบรรทุกสิบล้อถึงกว่า 20 คัน

อายุและการร้างของเตา ซึ่งหม่อมเจ้าสุภัทรดิศดิสกุล ได้กำหนดอายุเอาไว้ว่าอยู่ในช่วง พ.ศ.1500-1750 ในการสร้างปราสาทเขาพนมรุ้งมีการนำเครื่องปั้นดินเผาชนิดไฟแรงสูงไปใช้ทำเชิงชายและส่วนอื่นๆ ซึ่งก็คงเป็นจากเตาที่อยู่ใกล้และอยู่ในสมัยเดียวกัน (จากหลักฐานที่มีการขุดค้นโดยกรมศิลปากร ปี พ.ศ.2512-2513)

หากนำมาเปรียบเทียบค่ากล่าวของ ศษเดช (2538 : 76) เรื่อง “ถ้วยขามสังคโลก” ที่ว่า เมื่อมนุษย์เห็นคุณค่าจึงขุดค้นเพื่อแสวงหาอยากเก็บไว้เป็นส่วนตัวหรือส่วนกลางตามเหตุผลของแต่ละบุคคล การที่จะหาวิธีได้มาก็มีหลายวิธีด้วยกัน เมื่อต่างคนต่างอยากได้สังคโลกที่มีอยู่ย่อมลดลงไป ไม่พอต่อความต้องการ ยิ่งทางกรมศิลปากรประกาศให้เป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน

เครื่องสังคโลกจึงยิ่งมีคุณค่าเพิ่มขึ้นหลายเท่า บางกลุ่มเคยมีไว้ครอบครองจึงเพิ่มความรักความหวงขึ้นมาอีกหลายเท่า มนต์ขลังความงามของสังคโลกที่บรรพบุรุษปั้นแต่งขีดเขียนไว้จึงน่าสนใจศึกษามากยิ่งขึ้น เมื่อของหายากจากเคยได้กันอย่างง่าย ๆ อาจได้จากการใช้การขุดค้นโดยไม่มีการหวงห้าม เริ่มมีการแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา ของใดแปลกสมบูรณ์แบบที่ตนไม่มีและไม่ซ้ำอายุมากจะมีราคาแพง เป็นเรื่องราวของผู้นิยมและแสวงหาของเก่าภาชนะเครื่องปั้นดินเผาจากเตาบ้านกรวดบุรีรัมย์ คล้ายกับภาชนะเครื่องถ้วยสังคโลก ซึ่งเป็นช่วงรอยต่อสมัยประวัติศาสตร์สุโขทัย

ย้อนกลับมาพ้อคำพระเก่าแถววัดโพธิ์จากวันที่อาจารย์พิศ ปฏิเสธการทำเลียนแบบเครื่องปั้นดินเผาสมัยเก่าภาชนะบ้านกรวดบุรีรัมย์อีกไม่นาน ได้พบรูปแบบผลิตภัณฑ์ดินเผาที่ตัวเองได้ออกแบบไว้และผลิตขึ้นที่ร้าน อยู่ในรูปของเก่าสำเร็จรูปวางขายอยู่ ณ สถานที่แห่งหนึ่ง ซึ่งได้ขายให้ผู้มาซื้อในลักษณะเผาไฟต่ำหรือเผาแดง อุณหภูมิ 1000 °C ที่แต่เดิมเตรียมไว้เพื่อชุบเผาเคลือบเท่านั้น สืบทราบภายหลังว่าซื้อตาสุขอาศัยอยู่แถบหมู่บ้านห้วยยาง อำเภอเมือง นครราชสีมาเป็นคนให้มาซื้อและนำไปตกแต่งผิวเลียนแบบของเก่าตามรูปแบบของตัวเองแต่ไม่ค่อยสมบูรณ์นัก

ในเวลาต่อมาทำให้เกิดแนวคิดที่ว่า ถ้าไม่ผลิตเลียนแบบของเก่าตามที่ผู้ว่าจ้างรายดังกล่าว ก็มีผู้อื่นผลิตได้ จึงคิดลองทำบ้าง ขั้นแรกทำให้นักถึงเรื่องการทำเฟอร์นิเจอร์ไม้ ได้ศึกษาขั้นตอนกรรมวิธีการผลิตตั้งแต่กระบวนการแรกถึงสุดท้าย จนมองเห็นภาพความเป็นไปได้อย่างชัดเจน จึงนำแนวคิดนี้มาพัฒนาทดลองทำกับภาชนะเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนในลักษณะของเก่าโดยขั้นแรกเริ่มปฏิบัติการตั้งแต่ใช้กระดาษทรายขัดผิวผลิตภัณฑ์ให้เรียบ นำดินสอพองซึ่งต่อมาใช้ดินโคลนผสมกับน้ำมันชะแลคนให้เข้ากัน ใช้แรงทาทับลับกันไปมาแล้วขัดด้วยกระดาษทรายอีกครั้งให้ผิวเรียบทั้งไว้ให้แข็งตัว จากนั้นใช้เศษผ้าพับเป็นก้อนขัดถูให้ทั่วผลิตภัณฑ์ สุดท้ายนำแลคเกอร์ทาทับลับชักเงาทำให้เกิดความมันที่เพิ่มคุณค่าต่อผลิตภัณฑ์อีกรูปแบบหนึ่ง และได้คิดค้นกรรมวิธีการผลิตลักษณะนี้ได้

อีกหลายวิธี ซึ่งมีสีสันความงามแตกต่างกันไป จนกระทั่งภายหลังต่อมามีผู้ลอกเลียนแบบเกิดขึ้นหลายรายในบ้านด่านเกวียน

ยุคส่งออกเฟื่องฟู

เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนมีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ จากเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นแบบธรรมดา นำมาออกแบบตกแต่งใหม่ด้วยกรรมวิธีไม่ยุ่งยาก และความเสียหายเกิดจากกระบวนการผลิตมีน้อยได้ผลเกือบ 100% เพียงแตลงสี ขัดผิว แล้วทาทับลับด้วยแลคเกอร์ก็จะได้ของเก่าที่มีราคา เป็นการเพิ่มคุณค่าและราคาให้แก่ชิ้นงาน นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชาวด่านเกวียนอีกด้วย

หลังจากอาจารย์พิศ ทดลองผลิตเครื่องปั้นเลียนแบบของเก่าสำเร็จจำนวนหนึ่ง ได้นำมาวางโชว์ที่หน้าร้านโดยปะปนกับผลิตภัณฑ์รูปแบบอื่นๆที่มีอยู่ก่อน วันหนึ่งมีเจ้าของร้านเครื่องปั้นดินเผาจากจังหวัดเชียงใหม่มาพบเข้าเกิดสนใจ จึงขอซื้อ 3 ใบ ไปวางโชว์ที่ร้าน ต่อมามีนักท่องเที่ยวต่างชาติมาเห็นเข้า จึงขอซื้อต่อทั้งหมด จากนั้นเจ้าของร้านเชียงใหม่มาติดต่อซื้อที่ด่านเกวียนอีกจำนวนมากเพื่อนำไปขายเป้าหมายอยู่ที่นักท่องเที่ยวต่างชาติ และก็ขายได้เหมือนเดิม ถ้าว่าเหตุใดผู้ประกอบการที่เชียงใหม่รายนี้ไม่ผลิตขายเอง ทั้งที่เครื่องปั้นดินเผาจังหวัดนี้มีชื่อเสียงระดับประเทศและต่างประเทศ อีกทั้งดินซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบก็มีคุณภาพ แต่อาจเป็นเพราะกลยุทธ์ด้านการขายหาความต้องการของตลาด และที่สำคัญด้วยเหตุผลทางศิลปะเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน ได้พัฒนาผลิตภัณฑ์หลายรูปแบบ หลายกรรมวิธีการผลิตและมีเทคนิคด้านศิลปะอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านผลิตด้วยมือ ขนาดผลิตภัณฑ์ดินเผาด่านเกวียนจะมีรูปร่างค่อนข้างใหญ่ เนื่องจากสภาพดินในท้องถิ่นนำมาขึ้นรูปมีความเหนียวเนื้อละเอียด การขึ้นรูปทรงมีความง่ายกว่าดินแถบภาคเหนือ อีกทั้งเนื้อดินมีความทนไฟสูงเป็นพิเศษ เมื่อทำเป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปแล้ว ในราคาขนาดเดียวกัน ผลิตภัณฑ์ด่านเกวียนจะมีราคาต่ำกว่ามาก

ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่เชียงใหม่ไม่สามารถผลิตจำหน่ายในราคานี้ได้

นักท่องเที่ยวต่างชาติก็เหมือนกับพ่อค้าไทยทั่วๆ ไป คือเป็นนักการค้า เมื่อสิ่งที่ตัวเองพบเห็นเป็นความต้องการของตลาด และสามารถจะหาผลกำไรได้ จึงได้สืบเสาะหาจากแหล่งผู้ผลิตจริงเพื่อลดต้นทุน จนกระทั่งมาพบที่บ้านด่านเกวียนที่ร้าน“ดินเผา” เกิดการติดต่อว่าจ้างทำการซื้อขายซึ่งกันและกันในระยะแรก ทำให้ผู้ประกอบการรายนี้มีใบสั่งซื้อเพื่อการส่งออกเป็นจำนวนพอสมควร ส่งผลให้ชาวบ้านด่านเกวียนมีงานทำ มีรายได้เลี้ยงครอบครัวอย่างพอมีพอใช้

ในระยะต่อมามีใบสั่งซื้อเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่การขนส่งไปต่างประเทศมีอุปสรรคเนื่องจากไม่มีประสบการณ์เรื่องการบรรจุภัณฑ์ ช่วงหลังการซื้อขายต้องผ่านโบรกเกอร์บริษัทตัวแทนในไทย ซึ่งมีความชำนาญสะดวกสบายกว่า และได้ผลทำให้สภาพการตลาดได้ขยายไปหลายประเทศหลายจุด ผู้ส่งสินค้ามากขึ้นตามลำดับ กำลังการผลิตก็มากขึ้นตามมา จนกระทั่งผลิตกันไม่ทัน จึงเกิดมีโรงงานทำเครื่องปั้นดินเผาเลียนแบบของเก่าจากผู้ประกอบการรายอื่นๆ เกิดขึ้น รวมทั้งผู้ประกอบการครอบครัวในหมู่บ้านด้วย จากที่เคยทำไว้ทำนาหันมาผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นลำเป็นสัน รูปแบบผลิตภัณฑ์ใช้วิธีเลียนแบบจากผู้ประกอบการรายใหญ่ที่ได้ออกแบบไว้จนติดตลาดมาแล้วซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ยุติธรรมนักสำหรับนักออกแบบที่ใช้สมองของตัวเอง กว่าจะคิดออกแบบแต่ละแบบจนติดตลาดได้ต้องลองผิดลองถูกเป็นเวลานานสำหรับผู้ประกอบการครอบครัวถือว่าเป็นการส่งเสริมอาชีพ แต่ผู้ประกอบการรายใหญ่ด้วยกันถือเป็นเรื่องผิดจรรยาบรรณและสุดท้ายเป็นผลต่อการตัดราคาซื้อขายซึ่งกันและกัน

สถานการณ์ตลาดทั่วไป

การส่งออกเครื่องปั้นดินเผาในลักษณะเลียนแบบของเก่าดำเนินมาเป็นเวลาประมาณเกือบ 20 ปีมาแล้ว ปัจจุบันตลาดต่างประเทศก็ยังไม่เสื่อมความนิยมลง มีแต่ใบสั่งซื้อเพิ่มขึ้นแม้สภาพปัจจุบัน

เศรษฐกิจของไทยอยู่ในช่วงขาหลกก็ตาม ผู้ประกอบการรายหนึ่งกล่าวว่า ปัจจุบันมีใบสั่งซื้อล่วงหน้าจากต่างประเทศถึง 2 ปีข้างหน้าก็ยังผลิตส่งให้ไม่หมด ส่วนผลิตภัณฑ์ที่วางขายหน้าร้านสำหรับลูกค้าชาวจีนมีเพียง 10% ของการผลิตเพื่อการส่งออกเท่านั้น

สภาพปัญหาการขายปัจจุบันการส่งออกของผู้ประกอบการ เกิดจากค่าเงินดอลลาร์อ่อนตัวลงมาตลอด ทำให้ผู้ส่งออกแบกรับต้นทุนสูง อันเนื่องจากการทำสัญญาซื้อขายกับต่างประเทศล่วงหน้าเป็นเวลา 2-3 ปี จากเดิมราคาดอลลาร์ 39 บาท และมาเหลือ 33 บาท ประเมินได้ว่าสินค้าส่งออกแต่ละครั้งทำให้เกิดปัญหาขาดทุนพอสมควร แต่ผู้ประกอบการจำเป็นต้องทนยอมเพื่อเครดิต หวังว่าอนาคตปัญหาค่าเงินจะอยู่ในสภาพยอมรับได้ ขณะเดียวกันก็ใช้กลยุทธ์การขายโดยการหาลูกค้าต่างประเทศรายใหม่โดยผ่านระบบการขายเครือข่ายสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ปรากฏว่าได้ผลระดับพอใช้ ทำให้ลดการขาดทุนลงได้บ้าง

แผนการตลาดเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน ของรุ่งทิพย์ ภูมิกระโทก และคณะ (2544 : 3) มีว่า แต่เดิมวัตถุประสงค์ในการผลิตมุ่งประโยชน์ใช้สอยและเหลือขายในท้องถิ่น ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นผลิตเพื่อขายเป็นสินค้าออกนอกท้องถิ่นและนอกประเทศ แต่ในการจำหน่ายนั้นผู้ผลิตชาวบ้านยังไม่มีความรู้ คงอาศัยช่องทางจำหน่ายเพียงสองฝั่งถนนอยู่ ทำให้เกิดปัญหาคือ สินค้าไม่สามารถกระจายไปยังกลุ่มผู้บริโภคอื่นๆ ได้ คงมีกลุ่มเป้าหมายเพียงนักท่องเที่ยวที่ผ่านมาหรือในช่วงเทศกาลเท่านั้น การจำหน่ายออกนอกท้องถิ่นก็มักจะถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ หากจะทำการตลาดเองก็ขาดประสบการณ์เงินทุน ไม่สามารถแข่งกับผู้ผลิตรายใหญ่ที่เข้ามาดำเนินการในท้องถิ่นได้ ร้านเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนที่เกิดขึ้นมักไม่ประสบความสำเร็จ

จึงก่อเกิดแนวคิดในการรวมกลุ่มกัน เพื่อดำเนินการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยการจัดตั้งศูนย์จำหน่ายเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนขึ้น มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มช่องทางในการกระจายผลิตภัณฑ์

เครื่องปั้นดินเผาออกนอกท้องถิ่นและนอกประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น รวมถึงโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล และทำให้ต่างชาติยอมรับมากขึ้น

สรุป

เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนในพ.ศ.2500 เป็นจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงรูปแบบผลิตภัณฑ์แต่เดิมเพียงปั้นหม้อ ครก โถง โห มาเป็นเครื่องใช้เครื่องประดับตกแต่งที่มีรูปแบบแปลกและหลากหลายที่เกิดจากฝีมือและความอดสาหะของช่างปั้นในหมู่บ้าน ได้สืบทอดทดแทนติดต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย ต่อมาความนิยมรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาของผู้บริโภคกลับย้อนยุคตามฝรั่ง หันไปนิยมรูปแบบศิลปวัตถุที่เป็นทรัพย์สินสมบัติของแผ่นดินที่เกิดจากฝีมือของช่างไทยโบราณ จึงเป็นสาเหตุที่มาของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนเลียนแบบของเก่า เพื่อนำขายออกต่างประเทศแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราเข้ามาในประเทศอย่างไม่หยุดยั้ง จากเรื่องราววิถีชีวิตชาวบ้านด่านเกวียนที่อยู่พอมีพอกินตามภาษาชื่อได้เปลี่ยนไปตามยุคสมัยของการแข่งขันในปัจจุบัน

นวนิกรถึงชื่อลุงบุญ และตาสุข ที่กล่าวนามเบื้องต้น ได้มีส่วนจุดประกายเหมือนเป็นสัญญาณบ่งบอกลักษณะเอกลักษณ์เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนอยู่คู่กับชาวโคราช ให้มีชื่อเสียงมาถึงทุกวันนี้

บรรณานุกรม

- คชเดช. (2538). “ถ้วยชามสังคโลก”. เซรามิกส์. 1 (1) : 76-81. “เครื่องถ้วยเตาบุรีรัมย์”. จากหลักฐานที่มีการขุดค้นโดยกรมศิลปากร ปี พ.ศ.2512-2513. เอกสารอัดสำเนา. (ม.ป.ท.)
- ชูดา สีโนม่วง. (2538). “ทิวไรเซรามิก”. เซรามิกส์. 1 (3) : 47-49.
- พิศ ป้อมสินทรัพย์. ให้สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2545. สนิท บุญกล่อม ผู้สัมภาษณ์. เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน. นครราชสีมา
- วาทัญญู ณ ถลาง. (2545). “ย้อนอดีต” 45 ปี วช.อ. สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นครราชสีมา.
- รุ่งทิพย์ นุ่มกระโทก และคณะ. (2544). “แผนการตลาดเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน” www.Dankwian.com